

ГЛАСНИК ГЕОГРАФСКОГ ДРУШТВА РЕПУБЛИКЕ СРПСКЕ
HERALD OF THE GEOGRAPHIC SOCIETY OF THE REPUBLIC OF SRPSKA

ГОДИНА 2002.
YEAR 2002.

Свеска 7
Volume 7

UDC: 316.346-053.9:314

Проф. др Милена Спасовски
Миличић Даница, асистент приправник

ДИФЕРЕНЦИРАНОСТ СВЕТСКЕ ПОПУЛАЦИЈЕ У
ДОСТИГНУТОМ НИВОУ СРЕДЊЕГ ТРАЈАЊА ЖИВОТА

У демографским истраживањима у другој половини XX века евидентно је све веће интересовање за питања и проблеме старења становништва, што кореспондира са интензивним порастом броја лица старијих од 65 година у свету. Највеће повећање стarih забележено је у земљама Европе, Северне Америке, бившег СССР-а, у Аустралији, Новом Зеланду и Јапану. Старење популације убрзано је и у земљама Латинске Америке, Источне и Југоисточне Азије, а прави замах оно ће доживети у првим деценијама XXI века. Тренутно је број стarih лица у мање развијеним земљама апсолутно већи у односу на развијене земље, што је последица њихових јачих укупних популационих потенцијала.

Теме мултидисциплинарног садржаја везане за стару популацију разматрају се крајем XX века на разним нивоима и са различитим аспектима, јер је евидентно да ће старење популације и свеукупне демографске, економске, социјалне, политичке, културне и друге последице обележити демографски развитак светског становништва у XXI веку. У том погледу дискутује се о редефинисању појма стarih лица, чињеници да женско становништво повећава удео у скрупу старе популације, питањима промена у степену образовања социјалног и економског статуса, стања физичког и менталног здравља стarih, њихове зависности – независности у односу на самосталан или институционални начин живота, итд. То показују садржаји тематских конференција о старењу становништва које су претходиле Светској конференцији о становништву у Каиру 1994. године и након ње. Тако је, на пример, међународни скуп о старењу становништва одржан на Државном универзитету у Сан Дијегу у Калифорнији септембра 1992. године, поред плебарних имао тематске расправе у шест радних група. Њихови садржаји и предлози за формулисање политике према старењу становништва обухватили су следеће аспекте:

- демографске (раст старог становништва, старење и демографске транзиција, старење и промене у породици, економски и социјални утицаји старења на међународне миграције, итд);
- здравствене (здравље, болести, лечење и забрињавање стarih лица итд.);
- социјалне;

- економске (рад и пензионисање, социјална заштита, породица запослени и друштвене организације, итд);
- статистичке (демографска, економска и социјална статистика старења становништва, старење и промене у породици, итд);
- образовање, истраживање и даље школовање старијих лица (1, 1-19)

Свеукупно интересовање научне и остале јавности за процес старења становништва повезано је са транзицијом фертилитета и морталитета и повећањем животног века укупног светског становништва. Просечна старост човечанства је порасла са 23,5 година у 1950. на 26,1 годину у 1998. години, уз предвиђања да ће до 2050. године она достићи 37,8 година, што значи да ће светско становништво у XXI веку старати много брже него пре. Друга важна чињеница је веома изражена диференцираност процеса старења популације између развијених и неразвијених дела света.

Новије ревизије пројекција становништва Уједињених Нација ("Ревизија за 1998.") по први пут дају податке о будућем броју 80-то годишњака, 90-то годишњака, 100 годишњака у свим земљама света. У 1998. години у свету је 66 милиона особа било старије од 80 година, а очекује се да ће њихов број у 2050. години достићи 370 милиона. Директна манифестација одвијања процеса старења и његове регионалне диференцираности је стално повећање средњег трајања живота светског становништва.

У свим регијама светско становништво је доживело изванредне помаке у продужењу животног века током друге половине XX века. Према подацима УН животни век у свету повећан од 50-тих до 90-тих година са 48 на 64 године, што је повећање од скоро 6 месеци сваке године у посматраном периоду. Међутим регионална диференцираност у дужини животног века између развијених и земаља у развоју била је 50-тих година веома изражена, а до данас овај јаз се смањива, али није нестао. У Западној Европи и Северној Америци помак у старосном веку становништва је био скромнији, јер је раније достигнут виши ниво. Међу индустријализованим земљама Јапан је доживео најбржи пораст средњег трајања живота у наведеном периоду. Земље у развоју су карактерисали различити смерови у дужини животног века. У земљама Источне Азије, међу којима популационо доминира Кина, остварен је помак у дужини животног века од чак 26 година од 50-тих до 90-тих година. Најкраћи животни век имало је 50-тих година становништво афричких земаља које је показало и најмање продужење са помаком од 14 година, а у Јужној Азији у истом периоду средње трајање живота становништва продужено је за 18 година. И поред евидентног тренда који води ка уједначавању дужине животног века људи у другој половини XX века међу регијама света, евидентна је и данас знатна диференцираност светске популације у достигнутом нивоу средњег трајања живота. (1, 1-19)

Регионалне разлике у достигнутом нивоу средњег трајања живота становништва света

Очекивано средње трајање живота становништва у свету као целини према нивоу смртности по старости у периоду 1990-1995. године износило је 64 године. Међутим, земаља у развоју одликује средње трајање живота становништва мање од 55 година. Полазећи од тога у 1996. години 107 држава, од чега 94 земље у развоју и 13 развијених земаља, сматрале су да је средње трајање живота њихове популације нездовољавајуће. (2, 8)

Просечан људски век становништва света према смртности у 2000. години износи ће 63 године за мушкице и 68 година за жене. У развијеним регионима света, као што су Северна Америка, Јапан, Европа и Австралија и Нови Зеланд, жене у просеку очекује 79, а мушкице 71 година живота. У неразвијеним регионима, Африци, Латинској Америци и Карибима, Азији без Јапана и Океанији, жене живе знатно краће, са очекиваним животним веком од 65, а мушкице од 62 године. У најмање развијеним земљама, издвојеним на основу стандарда УН-а, животни век жена је свега 52, а мушкараца 49 година. У целини према данашњем нивоу смртности светско становништво може очекивати да живи у просеку око 65 година. (4, табела 1).

Табела бр.1. Промене у средњем трајању живота становништва у различитим регионима света од 1950. до 2000. године

Период	Развијенији региони	Региони у развоју	Најмање развијени региони
1950-1955	66.2	41.0	35.5
1995-2000	74.9	62.9	50.3
Промене у годинама	+8.7	+21.9	+14.8

Извор: UN, World Population Prospects, The 2000 Revision

Према подацима Светске Банке за 2000. годину 11% светског становништва или 643 милиона живеће краће од 55 година, 25% или 1,5 милион између 55 и 64 године, 17 % или 1 055 000 између 65 и 69 година, 31% или 1 907 000 између 70 и 74 године, а средње трајање живота у 16% светских држава тј. за 952 милиона становника износиће у просеку 75 и више година. (3,22). Ставови влада 104 државе односно 54% држава света сматрају да средње трајање живота њиховог становништва није прихватљиво, док 89 држава или 46% сматра достигнут ниво средњег трајања живота прихватљивим. (2, 8)

Табела бр. 2. Државе са најдужим средњим трајањем живота становништва свету у периоду 1975-2000. године

Назив државе	1975. година			1985. година			1995. година			2000. година		
	Ж	М		Ж	М		Ж	М		Ж*	М*	
Јапан	73	76	71	77	80	74	80	82	76	81	83	77
Исланд	74	77	71	77	80	74	79	81	77	80	-	-
Шведска	75	78	72	76	79	73	78	81	75	80	81	76
Швајцарска	74	77	71	76	80	73	78	81	75	80	82	75

*подаци за 1999. годину

Извор: United Nations Population Policies, Department of Economic and Social Affairs, Population Division, United Nations, New York, 1998.; World Bank Atlas, World development Indikators 2002, Washington, 2002., The State of World Population 1999., UNPFA, New York, 1999.

Најдуже очекивано средње трајање живота људи према подацима из 2000. године имали су становници Јапана, од 81 годину за укупну популацију, 83 године за жене и 77 година за мушкице. Средње трајање живота становништва од 80 година очекује се и у пет европских држава и то су: Исланд, Шведска, Швајцарска, као и у Андори и Сан Марину. (табела 2)

Табела бр. 3: Државе са најкраћим средњим трајањем живота становништва у свету у периоду 1975-2000. године подаци за 1999. годину

Назив државе	1975. година			1985. година			1995. година			2000. година		
	Ж	М	Ж	М	Ж	М	Ж	М	Ж*	М*		
Замбија	47	49	46	51	53	50	44	45	43	38	-	-
Сијера Леоне	35	37	34	36	37	34	34	36	33	39	-	-
Боцвана	53	55	52	60	62	58	54	56	52	39	-	-
Малави	41	42	40	45	46	44	42	42	41	39	-	-

* подаци за 1999. годину

Извор: United Nations Population Policies, Department of Economic and Social Affairs, Population Division, United Nations, New York, 1998.; World bank Atlas, World development Indicators 2002, Washington, 2002.

Најкраћи очекивани животни век у посматраном периоду су имали становници Замбије, свега 38 година, становници Сијера Леоне, Малавија и Боцване, које у просеку очекује годину дана дужи живот. Становнике Зимбабвеа, очекује просечан животни век од 40 година.(3, табела 3)

Становништво Азије има према подацима из 2000. године средње трајање живота од 67 година, уз очекивани животни век женске популације од 68, а мушки од 65 година. Најдужи животни век може да очекује становништво у Источној Азији од 71 годину, а најкраћи у Централној Азији од 63 године. (3)

Средње трајање живота износило је у Јапану по подацима из 1995. године 80 година, што је 8 година дуже од стања смртности у 1975., а 3 године дуже у односу на 1985. годину. Према најновијим подацима УН за 2000. годину, очекивано средње трајање живота становништва у Јапану је 81 година, мушкараца 77 година, а жена чак 84 године. Дуг животни век одликује и становнике земаља Персијског залива (Кувајта 77 година, Брунеја 76 година, Једињених Арапских Емирата 75 година). Израел се издаваја са средњим трајањем живота становништва од чак 78 година. (2,3,4,5)

Најкраће средње трајање живота имају становници Авганистана, од само 43 године. Овде је забележен тренд опадања очекиване дужине животног века, у односу на период 1995-2000. године. На основу нивоа смртности у 1975. години просечан људски век у овој држави је износио 38 година, а у 1985. години свега 41 годину. Занимљиво је да у овој земљи мушкарци у просеку живе дуже од жена (готово две године: мушкарци 47, а жене 45 година). На основу података за посматрани период мање од 60 година живота очекује становништво Бангладеша и Јемена (58 година), Непала (57 година), као и Камбодже и Лаоса (53 године). (2,3,4,5).

На афричком континенту очекивано средње трајање живота становништва по подацима из 2000. године је свега 52 године, животни век жена је 53, а мушкараца 50 година. Становнике Северне Африке очекује у просеку 65 година живота, у осталим деловима Африке, испод 60 година, с тим што најкраћи животни век имају становници Источне Африке, само 45 година. Најдужи животни век у Африци имају становници Маурицијуса 72 године, Туниса и Либије 71 годину. Остале земље Северне Африке се приближавају овој групи, Алжир са 69 година, Египат са 66 година и Мароко са 67 годинама очекиваног трајања живота становништва.(2,3,4,5).

Африка је једини континент на свету где је после осамдесетих година XX века забележено опадање очекиваног средњег трајања живота становништва, што се може повезати са појавом епидемије ХИВ вируса. У Боцвани је средње трајање живота по подацима из 1985. године износило 60 година, 1995. године 54, а у периоду од 1995. до 2000. године оно је смањено на 47 година. Према подацима Светске Банке за 2000. годину становништво ове земље живеће у просеку само 39 година. У Кенији је средње трајање живота становништва од 56 година у 1985. години опало до 2000. године на свега 47 година. У Либерији се очекивано трајање живота снизило са 52 године у 1985. години на 39 у 1995. години, уз пораст на 47 до 2000. године. У Уганди је средње трајање живота становништва смањено са 47 година у 1985., на само 23 године у 1995., уз пораст до 42 године у 2000. У Замбији је са 51 године у 1985. средње трајање

живота људи опало на 44 у 1995. години, на 40 у периоду 1995-2000., до свега 38 година у 2000. години, (2,3,4,5).

Очекивана дужина живота становништва Европе је на основу смртности у 2000. години достигла 74 године, и то за жене 77, а за мушкарце 69 година. Најкраћи животни век имају становници Источне Европе, Руске Федерације 65 година, Украјине 68 година итд. жене у XXI веку у Руској Федерацији очекује знатно дужи животни век и то 73 године, а мушкарце само 61 година. Средње трајање живота становништва Русије одликује у периоду 1975-2000. године знатно колебање. У осталим деловима Европе овај показатељ је стабилан. Просечан животни век становништва је најдужи на Исланду, у Шведској и Швајцарској, као и Андори и Сан Марину и износи 80 година. Према нивоу смртности већ су 1975. године становници ових држава живели у просеку око 75 година и од тог периода средње трајање живота континуирано расте. У односу на достигнут ниво смртности у 2000. години жене у Швајцарској очекује животни век од 82, у Шведској од 81 годину, а мушкарце 75 година у Швајцарској и 76 година у Шведској. (2,3,4,5).

Средње трајање живота становника Латинске Америке и Кариба по подацима из 2000. године износи 69 година, за жене 72, а за мушкарце 66 година. Најкраћи животни век забележен је на Хаитију од 53 године (за жене 56, а за мушкаце 51 годину). У овој карибској држави је према подацима из 1975. године средње трајање живота износило свега 49 година, 1985. године 54 године, а до 1995. године је овај показатељ још нижи. Најдужи животни век у просеку очекује становништво Барбадоса и Кубе од 76 година (за жене 78, а за мушкарце 74 године). На јужноамеричком континенту само у Бразилу и Боливији животни век је краћи од 70 година. Према садашњем нивоу смртности на јужноамеричком континенту ће најдуже живети становници Чилеа, 75 година (жене 78, а мушкарци 72 године). Занимљиво је да је у чијеје средње трајање живота 1975. године износило свега 64 године, 1985. године 71. (2,3,4,5).

Према подацима из 2000. године у САД-у и Канади средње трајање живота износи 77 година. У Канади жене у просеку живе 82 године, а мушкарци 76 година, а у САД-у жене живе 80, а мушкарци 73 године. У Канади је 1995. године овај показатељ имао вредност 79 година, али је потом опао за чак 2 године, што није типично за развијене земље света. Средње трајање живота становника Аустралије и Океаније износи 74 године. У Аустралији људи доживљавају у просеку 79 година, а на Новом Зеланду 78 година, жене у обе државе живе 81, а мушкарци 75 година. У Океанији најкраће живе становници Папуа Нове Гвинеје, свега 59 година. 1975. године становници ове бивше аустралијске колоније су живели 48 година, а двадесет година касније 56 година. (2,3,4,5).

По прогнозама УН до 2025. године, 26 држава света ће имати средње трајање живота становништва изнад 80 година. Највеће вредности ће бити на Исланду, Изреалу, Јапану и Шведској (82 године), а прати ће их Аустралија, Канада, Француска, Грчка, Холандија, Сингапур, Шпанија и Швајцарска (81 година). Становници Аустрије, Белгије, Барбадоса, Коста Рике, Кипра, Финске, Немачке, Ирске, Италија, Луксембурга, Малте, Новог Зеланда, Велике Британије, и САД-а ће живети 80 година. Ту се укључују и становници Кине (75 година), Русије (72 године) и Индије (71. годину), (табела 4).

Табела бр. 4: Трендови у средњем трајању живота становништва развијених земаља света до 2050.

Држава	Временски период 1995/2000	Временски период 2000/2005	Временски период 2010/2015	Временски период 2020/2025	Временски период 2045/2050
Јапан	80,5	81,5	83,3	84,9	88
Шведска	79,3	80,1	81,1	83,3	84,9
Исланд	78,9	79,4	80,3	81,1	83,1
Аустралија	78,7	79,2	80,1	81	83,1
Израел	78,3	79,2	80,6	81,6	83,5

Извор: Un Population division, World Population Prospects: 2000 Revision (medium variant)

Земље са најкраћим средњим трајањем живота у 2025. години биће Ангола, Буркина Фасо, Бурунди, Чад, Мозамбик, Нигер и Сомалија (60 година), Мали и Уганда (59 година), Гамбија и Гвинеја (58 година), Авганистан, Малави и Руанда (57 година), Гвинеја Бисао (56 година) и Сијера Леоне (51. годину). (2,3,4,5)

Диференцираност светске популације у достигнутом нивоу средњег трајања живота, односно досадашњи трендови у променама старосне структуре становништва земља света су доминантно везани са периодима значајнијег пада фертилитета њиховог становништва. Тако студије УН издвајају три групе земља света према типу старосне структуре: пре иницијалне, касно иницијалне и рано иницијалне, везане за период уласка популације у значајнији пад фертилитета, почевши од 1960-1990. године и пре 1950. године. Земље у којима је стопа укупног фертилитета становништва остала изнад 5,0 током 1980-1990. године се сматрају преиницијалним земљама. Земље где је стопа укупног фертилитета била изнад 5,0 1955. године, а затим пала за више од 1,5 деце до 1985-1990. године сматрају се касноиницијалним земљама. Земље где је укупна стопа фертилитета већ била испод 5,0 у периоду 1950-1955. године сматрају се раноиницијалним земљама.(1,23-40)

На основу ових критеријума могућа је регионализација земља света која корелира достигнут ниво старости и временски ток транзиције фертилитета. Притом су све земље у развијеним регионима света означене као раноиницијалне са изузетком Албаније која је касноиницијална земља. Већина држава у Африци се нашла у типу преиницијалних земља, а само шест афричких земља припада групи касноиницијалних земља (Египат, Маурицијус, Мароко, Реунион, Ј. Африка и Тунис). Већина држава Латинске Америке је у групи касноиницијалних земља док групи преиницијалних припадају: Боливија, Гватемала, Хаити, Хондурас и Никарагва, а групи раноиницијалних: Аргентина, Барбадос, Куба и Уругвај. У Азији су евидентни различити типови земља. Земље Источне и Југоисточне Азије су углавном класификоване као касноиницијалне. У Јужној Азији је шест држава у преиницијалном, а две у касноиницијалном типу. У Западној Азији је евидентирано 8 преиницијалних, 5 касноиницијалних и 2 раноиницијалне државе. У Океанији је Фиџи касно иницијална, а Папуа Нова Гвинеја преиницијална. У целини преиницијалне земље чиниле су 17% светске популације у 1990. години. Касноиницијална група земља укључујући Кину и Индију чинила је 60% светске популације, а становништво раноиницијалних земља обухватало је 23% укупне светске популације 1990. године. (1,23-40)

Очекивано средње трајање живота становништва балканских земаља

Према подацима УН, у периоду 1975/2000. године државе Балканског полуострва показују различите тенденције кретања средњег трајања живота. Уколико из ове анализе изузмемо Грчку, једину чланницу Европске Уније, чије вредности средњег трајања живота становништва одговарају вредностима земља западних делова Европе, онда можемо закључити да је животни век становника Румуније у просеку најкраћи, а да становници Словеније према истом показатељу живе најдуже. На основу података у табели бр. 5 специфичне су Бугарска и Румунија. Наиме, у Бугарској је од 1975. године па до краја ЦЦ, дакле готово 25 година, просечан животни век био константан и износио је 71 годину. Према последњим подацима УН и Светске Банке за 2000. годину, становнике ове државе очекује годину дана дужи живот, тј. 72 године. Слично је и са Румунијом, где је 1975. године средње трајање живота било 69 година, да би десет година касније достигло вредност од 70 година, коју је задржало до данас.

Табела бр. 5: Средње трајање живота у балканским државама у периоду 1975-2000. године

Државе	1975.	1985.	1995.	1995/00.	2000.	1975.	1985.	1995.	2000.
	ж	м	ж	м	ж	м	ж	м	ж
Албанија	68	70	71	73	74	70	66	73	68
Бугарска	71	71	71	71	72	74	69	74	68
Грчка	72	75	78	78	78	74	71	78	73
Румунија	69	70	70	70	70	71	67	73	67
Србија и Црна Гора	69	70	72	73	72	71	67	73	68
Босна и Херцеговина	-	-	-	73	73	-	-	-	-
Хрватска	70	71	71	73	73	73	66	75	66
Словенија	-	-	-	74	75	-	-	-	-
БЈР	68	70	71	73	73	69	66	72	68
Македонија									

Извор: United Nations Population Policies, Department of Economic and Social Affairs, Population Division, United Nations, New York, 1998.; World bank Atlas, World development Indikators 2002, Washington, 2002., The State of World Population 1999., UNPFA, New York, 1999.

Бивше југословенске републике показују сличне трендове. Најкраће средње трајање живота према подацима у 2000. години имају становници Србије и Црне Горе, од 72 године, најдуже становници Словеније од 75 година, док је у Хрватској, Босни и Херцеговини и Македонији вредност овог показатеља 73 године. Дакле, евидентно је ниже средње трајање живота становништва Србије и Црне Горе на почетку XXI века у односу на становништво појединих земаља Балкана. То је директно повезано са повећаном смртношћу укупног, а посебно младог становништва Србије и Црне Горе у условима изолације, санкција и рата у периоду 1990-2000. године. У односу на став влада према достигнутом нивоу средњег трајања живота издвајају се: Албанија, Грчка, Хрватска и Словенија, које су сматрале прихватљивим средње трајање живота, док су владе осталих држава сматрале неприхватљивим достигнуту дужину животног века свога становништва. (2,3)

Ако се упореде подаци о очекиваном трајању живота становништва балканских држава са подацима за становништво Европе у целини, у којој мушкирци 2000. године у просеку живе 69 година, а жене 77 година, може се закључити следеће:

- Мушкирци у Бугарској и Румунији живе 6, тј. 3 године краће, док у Хрватској тај показатељ одговара европском просеку. У осталим државама мушкирци живе дуже од просека за континент, а у Грчкој чак 7 година дуже.
- Жене, са друге стране, само у Словенији и Грчкој дуже живе од проспекта за Европу и то за једну, тј. 4 године, док у осталим државама живе краће. Највеће одступање је у Румунији и Бугарској и то 3 године, затим следи Србија и Црна Гора где је животни век краћи за 2 године, односно годину дана у Албанији, Хрватској, Босни и Херцеговини и Македонији.

На основу података за земље северозападне и јужне Европе, уочавамо већа одступања, јер је у више од десет европских држава средње трајање живота мушки становништва 74 и више година, а женске популације преко 80 година. Супротно томе, у државама бившег источног блока ови показатељи су знатно мањи, што се пре свега односи на просечан животни век мушкие популације, јер су код супротног пола те вредности уједначеније. (7)

У закључку истичемо да су постојале различите тенденције у кретању морталитета у балканским државама, са изузетком Грчке, и осталим бившим социјалистичким државама са једне, и земљама западних делова Европе са друге стране. У развијеном делу Европе су јасно видљиви резултати у борби против различитих оболења, што је условило и знатно продужавање животног века. Балканске државе, међутим, као и већина осталих држава источне Европе нису у могућности да прате те савремене тенденције, то је посебно случај са државама које су деведесетих година захваћене ратом и страдањима.

ЛИТЕРАТУРА И ИЗВОРИ

1. Population Growth and Demographic Structure, Department of Economic and Social Affairs, Population Division, United Nations, New York, 1999.
2. National Population Policies, Department of Economic and Social Affairs, Population Division, United Nations, New York, 1998.
3. World Bank Atlas, World Development Indicators 2002, Washington, 2002.
4. Six Billion, The State of World Population, United Nations Population Fund (UNFPA), Washington, 1999.
5. Global Population Policy, Database, 1999. Department of Economic and Social Affairs, Population Division, United Nations, New York, 2000.
6. Byron Kotzamanis, Razvitak stanovništva i demografske perspektive jugoistočne Evrope, часопис Stanovništvo, br.1-4, CDI, 2001.
7. Penev Goran, Jugoslavija na demografskoj karti Evrope, Jugoslovenski pregled, br. 4, 1999.